

Anotace rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva

Rozsudek ze dne 14. listopadu 2023 ve věci č. 1049/17 – *Nika proti Albánii*

Senát třetí sekce Soudu jednomyslně shledal, že použití střelných zbraní členy národní gardy při potlačování politických protestů, v jejichž důsledku příbuzný stěžovatelel zemřel po zásahu do hlavy, představovalo porušení článku 2 v jeho hmotněprávní složce. Rovněž jednomyslně Soud konstatoval porušení tohoto článku v jeho procesní složce, jelikož vyšetřování dotčených událostí nebylo účinné, když došlo k nedostatkům v počátečních fázích vyšetřování, nebyla dostatečně prošetřena odpovědnost velitelů za vývoj událostí a do vyšetřování nebyly odpovídajícím způsobem zapojeny stěžovatelky.

I. Skutkové okolnosti

Stěžovatelkami jsou manželka a dcery A. N., který zemřel na následky střelného zranění hlavy, jež utrpěl během plánovaného a předem ohlášeného protestu organizovaného hlavní opoziční stranou v lednu 2011 před úřadem albánského premiéra. Poté, co situace eskalovala, když začali protestující házet kameny a další předměty, použila policie slzný plyn, načež část policejních jednotek, které nebyly vybaveny maskami, musela místo opustit. Protestující následně Molotovovými koktejly zapálili několik aut a stromů a malá skupina z nich pronikla za bránu do dvora úřadu premiéra. Následně začalo několik příslušníků národní gardy používat střelné zbraně a střílet slepými, ale i ostrými náboji. Kromě A. N. byli zabití rovněž tři další protestující a několik protestujících a příslušníků národní gardy a policie bylo zraněno. V souvislosti s těmito událostmi bylo zahájeno trestní vyšetřování a dva z podezřelých, příslušníci národní gardy, byli shledáni vinnými ze zabití z nedbalosti ve vztahu ke dvěma dalším obětem. Případ A. N. byl oddělen od zbytku trestního vyšetřování a stále probíhá.

Stěžovatelky podaly žalobu na náhradu škody proti státu. Správní soud v roce 2017 pravomocně rozhodl, že příslušníci národní gardy použili zbraně v rozporu s tehdy platnými vnitrostátními předpisy, a že za smrt A. N. tedy nesou odpovědnost státní orgány. Každé stěžovatelce přiznal sumu zhruba 103 000 eur.

II. Odůvodnění rozhodnutí Soudu

K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 2 ÚMLUVY

Stěžovatelky namítaly, že použití síly ze strany představitelů státu proti A. N. představovalo porušení hmotněprávní složky článku 2 Úmluvy. Namítaly rovněž, že vyšetřování smrti člena jejich rodiny nebylo účinné, což představuje porušení procesní složky tohoto článku.

a) Procesní složka

1. Obecné zásady

Soud shrnul klíčové zásady ohledně povinnosti provést účinné vyšetřování, pokud došlo k zabití ze strany představitelů státu, v rozsudku *Armani Da Silva proti Spojenému království* (č. 5878/08, rozsudek velkého senátu ze dne 30. března 2016, § 229–238). Aby bylo vyšetřování účinné, je nezbytné, aby osoby odpovědné za vyšetřování a provádějící jej byly nezávislé na osobách, které se na událostech podílely. To znamená nejen absenci hierarchického nebo institucionálního propojení, ale také praktickou nezávislost. V sázce není nic menšího než důvěra veřejnosti v monopol státu na použití síly (tamtéž, § 232). Orgány musí podniknout veškeré přiměřené kroky k zajištění důkazů týkajících se události, mimo jiné včetně výpovědí očitých svědků, forenzních důkazů a případně pitvy, která poskytne úplný a přesný záznam o zranění a objektivní analýzu klinických nálezů, včetně příčiny smrti. Kromě toho, pokud došlo k použití síly ze strany představitelů státu, musí být vyšetřování účinné i v tom smyslu, že je schopno vést k určení, zda použitá síla byla či nebyla oprávněná (tamtéž, § 233). V

případě, že došlo k podezřelému úmrtí rukou představitele státu, musí být následné vyšetřování ze strany příslušných vnitrostátních orgánů obzvláště přísně kontrolováno (tamtéž, § 234).

2. Obecné nedostatky v počátečních fázích trestního vyšetřování

Soud konstatoval, že ačkoli orgány reagovaly okamžitě a zahájily vyšetřování ještě týž den, kdy došlo k události, v počátečních fázích došlo k následujícím obecným nedostatkům.

Zaprvé, vysoce postavení úředníci učinili unáhlená veřejná prohlášení, že oběti byly zastřeleny z bezprostřední blízkosti jinými zbraněmi, než které používá národní garda a policie. To vyvolalo pochybnosti o tom, zda výkonné orgány od počátku usilovaly o úplné objasnění závažných událostí a zda neodvádí pozornost od trestního vyšetřování nebo do něj nevhodně nezasahují.

Zadruhé, uvedené pochybnosti nerozptýlilo to, že generální prokurátor byl ostře kritizován tehdejšími premiérem i parlamentním vyšetřovacím výborem, který byl zřízen souběžně s probíhajícím trestním vyšetřováním, aby prošetřil údajné zásahy ze strany státních zástupců vyšetřujících události (a nikoliv za účelem objasnění skutečností a případné odpovědnosti státu). Tyto kroky, posuzované v celkovém kontextu, musely mít negativní dopad na účinnost vyšetřování, zejména proto, že mohly odradit od spolupráce svědky.

Zatřetí, přestože byl na šest příslušníků národní gardy vydán během několika hodin po incidentu zatykač, nebyl údajně kvůli administrativním nedostatkům vykonán. To vedlo k osmnáctidennímu zpoždění ve výslechu podezřelých, čímž došlo ke ztrátě drahocenného času a možnosti minimalizovat jakoukoli možnost dohody mezi nimi nebo zkreslování pravdy (*Jaloud proti Nizozemsku*, č. 47708/08, rozsudek velkého senátu ze dne 20. listopadu 2014, § 207).

Konečně Soud zdůraznil, že při zajištění videozáznamů z incidentu chyběla rychlost a pečlivost a státní zástupci nezajistili tyto záznamy bezprostředně po incidentu. Nejzásadnější bylo, že velká část těchto záznamů, uložených na externím disku, který se nacházel v serverovně úřadu předsedy vlády, byla bezprostředně po incidentu vymazána. Pochybnosti o tom, zda jejich vymazání nebylo úmyslné a provedené za účelem zakrytí pravdy, nebyly rozptýleny ani v řízení vedeném proti pracovníkovi informačních technologií úřadu předsedy vlády, který nezjistil přesné okolnosti a totožnost osoby (osob), která vymazání nahrávek nařídila a provedla. Příslušné orgány byly povinny zachovat je v neporušeném stavu a zabezpečit je před zásahy třetích osob (*Lovpyginy proti Ukrajině*, č. 22323/08, rozsudek ze dne 23. června 2013, § 106).

3. Nedostatečné prošetření možné odpovědnosti velitelů na místě za vývoj události

Soud konstatoval, že trestní vyšetřování se soustředilo výhradně na určení osoby, která byla přímo odpovědná za smrt A. N., a že nebylo vyšetřováno, zda ke smrti A. N. mohlo přispět jednání nebo opomenutí velitelů národní gardy. Orgány neprovedly skutečné a dostatečné vyšetřování některých klíčových otázek. Zejména nevyšetřily možnost, že demonstranti, včetně A. N., byli přímým cílem útoku, a ani to, do jaké míry byli za vývoj událostí odpovědní velitelé; systematicky neanalyzovaly forenzní charakteristiky střelných zranění utrpěných demonstranty, kteří nebyli zabiti, a nevysvětlily velký počet stop po projektilích nalezených na kovovém oplocení budovy, kde se odehrála většina násilných střetů. Dále nebyla stanovena přesná chronologie událostí, včetně pořadí a povahy rozkazů vydaných veliteli národní gardy na místě a přesného okamžiku, kdy byly jednotlivé oběti, včetně A. N., zastřeleny, a míst, na kterých stály.

Nebylo také provedeno žádné šetření, které by určilo, zda nedošlo k selhání, pokud jde o plánování, koordinaci a plnění povinností příslušníků ozbrojených sil. Takové podrobné šetření by mohlo objasnit, zda v událostech, které vedly ke ztrátám na životech, nehrály roli další faktory, a vyvodit závěry, které by pomohly zabránit podobným incidentům v budoucnosti.

4. Konkrétní nedostatky týkající se vyšetřování smrti A. N.

Vláda nereagovala na tvrzení stěžovatelek, že byla provedena soudní pitva těl ostatních obětí, ale nikoli A. N., ani nepředložila dokumenty objasňující, jaká vyšetření požadovala provést na jeho těle. Znalecký

posudek o zraněních A. N., který byl vypracován několik let po jeho smrti, se opíral o dřívější lékařské zprávy a záznamy, nikoli o ohledání jeho těla. Nadto vzhledem k tomu, že vláda nepředložila žádné důkazy o opaku, Soud shledal, že stěžovatelky nebyly do řízení zapojeny v rozsahu nezbytném pro ochranu jejich oprávněných zájmů. Řada jejich otázek totiž zůstala doposud nezodpovězena.

5. Závěr

Vzhledem ke všem výše uvedeným skutečnostem nebylo možné považovat vyšetřování za účinné, tj. způsobilé vést k identifikaci a potrestání osob odpovědných za události a k objasnění pravdy. Námitka vlády, která byla spojena s procesním aspektem, ohledně nevyčerpání vnitrostátních prostředků nápravy z důvodu probíhajícího vyšetřování, byla proto zamítnuta. Soud tak shledal porušení procesní složky práva na život chráněného článkem 2 Úmluvy.

b) Hmotněprávní složka

1. K přijatelnosti

Vláda namítala, že stěžovatelky ztratily postavení obětí namítaného porušení, neboť stát každé z nich v rámci správního řízení vyplatil náhradu škody. Soud nicméně poukázal na svou ustálenou judikaturu, dle níž pokud jde o nezákonné použití síly představiteli státu, které nespočívá v pouhé nedbalosti, nepředstavuje účinný prostředek nápravy ve vztahu k hmotněprávnímu porušení článku 2 Úmluvy občanskoprávní nebo správní řízení, jehož jediným účelem je poskytnutí náhrady škody, a ne identifikace a potrestání odpovědných osob (*Mocanu a ostatní proti Rumunsku*, č. 10865/09 a 2 další, rozsudek velkého senátu ze dne 17. září 2014, § 227). Pakliže není od začátku zjevné, že se jednalo o smrt v důsledku nehody či nedbalosti, tj. pokud existuje přinejmenším hájitelné tvrzení o úmyslném usmrcení – tak jako v projednávané věci – stát má ve smyslu článku 2 Úmluvy povinnost provést účinné vyšetřování, a vyplacení náhrady škody ho této povinnosti nezabavuje.

2. K otázce, zda stát přijal nezbytná legislativní, správní a regulační opatření, aby co nejvíce omezil nepříznivé důsledky použití síly

Soud připomněl, že povinnost státu chránit právo na život zahrnuje zejména zavedení vhodného právního rámce definujícího omezené okolnosti, za nichž mohou donucovací orgány použít sílu a střelné zbraně, a to se zohledněním příslušných mezinárodních norem. V souladu se zásadou přísné přiměřenosti obsaženou v článku 2 musí vnitrostátní právní rámec podmiňovat použití střelných zbraní pečlivým posouzením situace, a zejména vyhodnocením povahy trestného činu spáchaného dotyčnou osobou a hrozby, kterou představovala. Vnitrostátní právo upravující policejní operace musí navíc zajistit systém přiměřených a účinných záruk proti svévoli a zneužití síly, a dokonce i záruk proti nehodám, kterým se lze vyhnout (*Giuliani a Gaggio proti Itálii*, č. 23458/02, rozsudek velkého senátu ze dne 25. srpna 2011, § 209).

V projednávané věci byla jedním z tvrzených důvodů použití střelných zbraní ochrana úřadu premiéra. Soud označil za problematické, že v rozhodné době právní předpisy upravující použití střelných zbraní umožňovaly jejich použití k ochraně majetku, aniž by blíže specifikovaly, za jakých výjimečných okolností může být takové použití odůvodněno. Ačkoli použití střelných zbraní k ochraně majetku na veřejných místech, kde se shromažďují lidé, bylo omezeno určitými zárukami, článek 2 neumožňuje použití smrtící síly k ochraně majetku jako takového. Pokud není možné zcela vyloučit, že použití smrtící síly na ochranu majetku může být za výjimečných okolností oprávněné, je třeba dle Soudu tyto podmínky jasně definovat. V této souvislosti Soud poznamenal, že zákon byl od té doby novelizován tak, aby zahrnoval podmínku, že životy pracovníků bránících střežený objekt (nebo životy jiných osob) jsou zjevně ohroženy.

Kromě toho dotčené zákony nestanovily požadavek na ústní varování a vystřelení varovného výstřelu do vzduchu předtím, než jsou výstřely mířeny přímo na osoby.

3. K otázce, zda bylo použití smrtící síly oprávněné

Relevantní zásady Soud shrnul v rozsudku *Giuliani a Gaggio proti Itálii* (cit. výše, § 174–182). Soud přijal závěry správního soudu, že stát byl odpovědný za smrt A. N., jakož i uznání odpovědnosti státu v důsledku použití nepřiměřené smrtící síly příslušníky národní gardy. Ani správní soud, ani vláda však neposkytly podrobnosti o okolnostech, které vedly ke smrti A. N., a o jednání nebo opomenutí ze strany představitelů státu, které založily odpovědnost státu podle článku 2. S ohledem na zjištění správního soudu, že příslušníci národní gardy použili zbraně způsobem, který byl v rozporu s vnitrostátním právem, a uznání odpovědnosti státu za smrt A. N., neboť orgány "nepřijaly všechna nezbytná opatření, aby zabránily ztrátě života zemřelého", vycházel Soud z toho, že A. N. byl usmrcen v důsledku použití střelných zbraní příslušníky národní gardy.

Posouzení skutkového stavu odvolacím soudem v rámci trestního řízení vedeného proti příslušníkům národní gardy bylo omezené a nepřineslo úplný popis okolností a chronologických událostí, které předcházely použití smrtící síly. Na vnitrostátní úrovni se rovněž neřešilo, zda nebylo možné použít k rozeznání davu ve větší míře jiné než smrtící prostředky. Vodní dělo a slzný plyn byly použity pouze jednou a vláda v tomto ohledu neposkytla žádné vysvětlení, proč bezpečnostní složky neměly k dispozici dostatečné množství nesmrtících prostředků ke kontrole davu.

Vláda uznala, že použití smrtící síly nebylo legitimní. Nebylo prokázáno, že by v době střelby ostrými náboji představovala relativně malá skupina násilníků vážné a bezprostřední nebezpečí pro jakoukoli osobu, včetně příslušníků národní gardy nebo státních zaměstnanců uvnitř budovy. Za daných okolností dle Soudu nelze přijmout argument, že samotná obrana bezpečnosti budovy představovala legitimní důvod pro použití smrtící síly.

Navíc nebylo nikdy tvrzeno, že by A. N. představoval vážnou hrozbu pro personál národní gardy nebo pro střežený objekt: ve skutečnosti stál na chodníku na druhé straně ulice naproti budově a nic nenásvědčovalo tomu, že by se podílel na jakémkoli násilném jednání. I kdyby Soud připustil, že policisté vystřelili pouze varovné výstřely do vzduchu, nebylo prokázáno, že to bylo provedeno způsobem, který byl v souladu s článkem 2. Varovné výstřely musí být vypáleny do vzduchu s téměř svislou polohou zbraně, aby bylo zajištěno, že cíl není zasažen. To bylo v daném případě o to důležitější, jelikož se jednalo o demonstraci, které se účastnilo mnoho osob a jakákoli nedbalost příslušníků národní gardy při použití střelné zbraně mohla mít fatální následky. Bylo tedy obtížné si představit, jak by střelba do vzduchu pod obezřetným úhlem mohla zasáhnout A. N. stojícího na úrovni ulice do hlavy, a to i odrazem. Proto i za předpokladu, že by A. N. byl usmrcen střelou vystřelenou do vzduchu, byla tato střelba provedena špatně; nebylo totiž dbáno na to, aby bylo maximálně omezeno riziko ohrožení životů kolemjdoucích, kteří se nedopustili násilí. To představuje hrubou nedbalost.

4. K otázce, zda organizace a plánování policejních operací byly slučitelné se závazkem chránit život vyplývajícím z článku 2 Úmluvy

Soud vyjmenoval zásady týkající se organizace a plánování policejních operací v rozsudku *Giuliani a Gaggio proti Itálii* (cit. výše, § 248–250). Konstatoval, že v tomto ohledu došlo k závažným pochybením, přestože orgány měly dostatek času na přípravu, neboť akce byla ohlášena několik dní předem a policii bylo předloženo písemné oznámení o její organizaci, místech shromáždění protestujících a jejich trase. Dále se ukázalo, že nebyly vydány přesné a jasné instrukce ohledně použití smrtící síly a konkrétních opatření pro kontrolu davu, ani nebyla předem zajištěna dostatečná koordinace mezi národní gardou a policií v souvislosti s těmito dvěma faktory. Množství slzného plynu, které bylo k dispozici, a zajištění jediného vodního děla zjevně nestačily k rozeznání davu bez použití potenciálně smrtících opatření. Běžná policie nebyla vybavena maskami proti slznému plynu, takže se musela stáhnout a nechat jednotky národní gardy, aby samy prováděly veškeré zásahy. Neexistoval ani jasný řetězec velení; jeho absence ze své podstaty zvyšuje riziko, že někteří policisté budou střílet nevypočitatelně. Možnost, že velitelé na místě v tak nestabilní situaci nevydali odpovídající rozkazy, rovněž vyvolává otázky ohledně adekvátnosti plánování a přímého vedení operace. Navíc ústní varování, které bylo vydáno před použitím střelných zbraní, bylo vágní a nepřesné (nezmiňovalo explicitně střelbu), a nelze ho tedy považovat za dostatečné varování před použitím potenciálně smrtících zbraní.

5. Závěr

Soud shrnul, že použití smrtící síly příslušníky národní gardy, které mělo za následek smrt A. N., nebylo v souladu s přísnými požadavky článku 2. Byly zjištěny nedostatky v právním rámci upravujícím použití potenciálně smrtících zbraní v souvislosti s operacemi na kontrolu davu obecně a závažné nedostatky v plánování a kontrole posuzované akce. Nebylo rovněž prokázáno, že použití smrtící síly příslušníky národní gardy bylo vzhledem k okolnostem naprosto nezbytné. Vláda ostatně sama uznala, že posuzované použití síly bylo nepřiměřené. Soud tak naznal, že došlo rovněž k porušení článku 2 Úmluvy v jeho hmotněprávní složce.